

NASREDDİN HOCA FIKRALARINDA ÖLÜM VE ÖTEKİ DÜNYA ALGISI

Doç. Dr. Ebru ŞENOCAK

Öz: İnsanoğlu, hayatın son geçiş aşaması olan ölüme dair inanışlarını, korkularını, kaygılarını, merakını anlatma/paylaşma ihtiyacını hissetmiş ve bunları edebî türlere aktarmıştır. Fıkralar, iç dünyamızdaki duygu yoğunluğunu mizahla harmanlayarak hayatın çatışmalarını bütün gerçekliğiyle gözler önüne seren anlatmaya dayalı türlerdendir. Nasreddin Hoca fıkraları, her insanın yaşamış/yaşayacağı olayların, bilge Nasreddin Hoca'nın şahsında gerçekçi ve samimi bir şekilde canlandırıldığı anlatılardır. Bu yüzden çalışmamızda, fıkralarından hareketle Nasreddin Hoca'nın hayat felsefesi ve onun gözlemleriyle insanoğlunun kaygıları, merakı, ölüm ve öteki dünya algısı ele alınmıştır.

Nasreddin Hoca fıkralarında; “Ölüm nedir?”, “Cennet-cehennem, öteki dünya nasıl bir yerdir?”, “Kıyamet ne zaman kopacak?”, “Dünya kaç arşındır?”, “Kabir azabı nasıl olur?”, “Ölüm korkusuyla nasıl baş edilir?” vb. sorulara cevaplar aranır. İslamiyet öncesi Türk inanışlarının yer aldığı fıkralarda baş aşağı gömme, ters âdeti, siyah giyme vb. gibi defin törenlerinden, yas tutma geleneklerine kadar yer yer mitik kökene göndermeler yapılmaktadır. Bu tür bilinçli tercihler, Nasreddin Hoca'nın geçmişten günümüze kültürel değerlerimizin taşıyıcılığını yaptığını göstermektedir. Mantık kuralları çerçevesinde üretilen fıkralarda Nasreddin Hoca, mizahtan güç alarak ölüm ile alay eden/ölüme galebe çalan insanları ele alır. Bu dünya hayatındaki yaşamın orada aynen devam edeceği algısı en çok ele alınan konulardandır.

Nasreddin Hoca fıkralarında ölüm ve öteki dünya merkezinde şu alt başlıklara dikkat çekilmektedir:

1. Dünya - öteki dünya algısı
2. Ölüm kaygısı ve korkusu
3. Ölüm kaygısından kurtuluş yolları

Bu makalede, Nasreddin Hoca fıkralarından hareketle halk tasavvurunda yer alan ölüm ve öteki dünyaya dair konular, fıkraların mizahî anlatımı çerçevesinde ele alınarak psikolojik ve felsefî açıdan değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Nasreddin Hoca fıkraları, ölüm, öteki dünya, mizah.

ORCID ID: 0000-0001-5443-3504

DOI: 10.31126/akrajournal.506521

Geliş tarihi: 08 Aralık 2018 / Kabul tarihi: 02 Ocak 2019

*Ordu'da 20-22 Kasım tarihlerinde düzenlenen 9. Uluslar arası Türk Halk Kültürü Kongresi'nde sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

** Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

PERCEPTION OF DEATH AND THE OTHERWORLD IN NASREDDİN HODJA ANECDOTES

Abstract: Mankind have felt the need to tell / share their beliefs, fears, anxieties, and curiosity about death, the final transitional phase of life, and transposed them to different types of literary works. Jokes are among types based on relating and clearly demonstrate the conflicts of life by blending intensive feelings in our inner world by humor. Nasreddin Hodja anecdotes depict events that every person has experienced / will experience in a realistic and sincere way in the person of Nasreddin Hodja. Our study, therefore, focused on mankind's concerns, curiosity, and the perception of death and the otherworld through Nasreddin Hodja's philosophy and his observations.

“What is death in Nasreddin Hodja stories?”, “What kind of places are heaven, hell, and the otherworld”, “When will the doomsday occur?”, “How many ells is the world?”, “What does suffering in grave mean?”, “How could one cope with the fear of death?” We all seek answers to those questions. The fact that pre-Islam Turkish culture and beliefs have been transferred to our generation through anecdotes also captures attention. Anecdotes about pre-Islam Turkish beliefs include occasional references to mythic origins, including burial ceremonies involving burying a person upside down, wearing black clothing etc. and grieving. Such conscious preferences indicate that Nasreddin Hodja has been the carrier of our cultural values throughout history. Based on rules of logic, the anecdotes of Nasreddin Hodja depicts people who mock / overcome death by using strength derived from humor. The belief that life in this world will continue without any change in the otherworld is one of the most common topics. Nasreddin Hodja anecdotes draw attention to following subheadings centering around death and the otherworld:

1. Perception of world - otherworld
2. Anxiety and fear of death
3. Ways of escaping fear of death

This paper will analyze issues related to death and the otherworld in popular perceptions from the psychological and philosophical angle within the framework of humoristic narrative of anecdotes and based on Nasreddin Hodja anecdotes.

Key Words: Nasreddin Hodja anecdotes, death, otherworld, humor.

Giriş

Nasreddin Hoca, hayatın bütün yaşanmış ya da yaşanması muhtemel anlarını, fıkraların kısa, öz ve yoğun anlatım dünyası içerisinde mizah ile harmanlayarak bizlere izletir. Böylece okuyucu/dinleyici, hayata mizahın perdesi ardından bakarak düşünür, öğrenir ve tecrübe kazanarak olgunlaşır.

Nasreddin Hoca fıkralarında, insanoğlunun kaçınılmaz sonu olan ölüm, kendi yaşanmışlıklarımızı bulduğumuz gerçekliklerle ele alınır. İnsanlık tarihinin başlangıcından bugüne kadar ölüm kavramı, her zaman dikkati çekmiş ve “*Ölüm nedir?*”, “*Ölümden kaçış mümkün mü?*”, “*Nasıl öleceğiz?*”, “*Ölümden sonraki hayat nasıl?*” vb. gibi sorulara cevaplar aranmış, ölüm ile ilgili ritüeller uygulanmış ve halk inanışları oluşturulmuştur. Doğumla başlayıp ölüm ile yeni bir doğumun eşliğine adım attığımız öteki dünya, sahip olduğu bilinmezlikler, uyandırdığı korku ve kaygı duygularıyla insanoğlunu,

psiko-sosyal anlamda etkilemektedir. Nasreddin Hoca, fıkralarında insanoğlunun bireysel ve toplumsal anlamda ölüm kavramına yaklaşımını farklı bakış açılarından ele alır. Konu, üç alt başlık hâlinde değerlendirilebilir:

1. Dünya - öteki dünya algısı
2. Ölüm kaygısı ve korkusu
3. Ölüm kaygısından kurtuluş yolları

1. Dünya-Öteki Dünya Algısı

Nasreddin Hoca fıkralarında, dünya hayatı ve öteki dünya algısı hem Nasreddin Hoca'nın kendi tecrübelerinden hem de halkın Hoca'ya sorduğu sorulardan hareketle ele alınır. Dünya ve öteki dünyaya dair meraklarını gidermek isteyen halk, toplumun bilge kişisi Nasreddin Hoca'ya sordukları sorularla bilinmezliklerin kapısını aralayarak rahatlamayı tercih eder. İyi bir gözlemci olan Nasreddin Hoca, hazır cevaplılığı, keskin zekâsı ve bilgeliğiyle herkese uyarıcı/eğitici mesajlar verir. Konu ile ilgili fıkra şöyledir:

Nasreddin Hoca'ya sormuşlar:

“Dünyanın kaç arşın ettiğini bilir misin?”

Tam o sırada yoldan geçen bir cenazeyi göstererek şöyle cevap vermiş Nasrettin Hoca:

“O bilir, bakın, ölçmüş, biçmiş, gidiyor!” (Tokmakçıoğlu, 2004: 142).

Fıkra, Nasreddin Hoca'nın kendisine dünyanın kaç arşın olduğunu soran adama verdiği cevap ironiktir. Nasreddin Hoca, *“bir varmış, bir yokmuş”* şeklinde başlayıp bitecek olan masallarımızı anlamlandırma sürecinde, *“bir arpa boyu gidilen yola”* işaret eder. Dünyaya geliş amacından gün geçtikçe uzaklaşan insanoğlu, boş ve gereksiz kaygılarla meşgul olurken hayatı anlamaya hep geç kalır. Bu dünyanın kaç arşın olduğu şeklindeki somut ve kalıplaşmış soruya karşılık Nasreddin Hoca'nın verdiği cevap oldukça derin anlamlar içerir. Nasreddin Hoca, zamanın elinden tutamayan insanoğluna dış görünüşüyle değil içsel boyutta yaşaması gereken değerlerle ve ölümle yüz yüze geldiğinde gerçekliklere ulaşacağını anlatmak ister.

Öteki dünya yolculuğunu rüyasında tecrübe eden Nasreddin Hoca'nın fıkrası şöyledir:

Nasreddin Hoca dere kıyısında uyurken, rüyasında öldüğünü görür. Adanın biri gelip omzuna dokunur:

“Bu suyun geçidi nerededir?” diye sorar. O da:

“Ben sağ iken yukardandı, ama şimdi neredendir bilmiyorum.” der (Fuat, 2004: 217).

Nasreddin Hoca, fıkrada, bilinç ve bilinçaltı içeriklerin bağını koparmadan yaşamı sürdürebilmenin önemine değinir. “Akıntının akışı, şeylerin akışı ve hareketin kendisi bilincin akışından alınma mecazlardır ve esas anlamıyla akıntı ancak süregiden içerikle karıştırılmayacak olan zamanla ilgili olarak söylenebilir.” (Levinas, 2006: 131) Rüyasında suyun geçidini soran adama “Ben sağ iken yukardandı, ama şimdi neredendir bilmiyorum.” şeklinde cevap veren Nasreddin Hoca, zamanın ve bilincin akışı içerisinde anı yakalar ve Dede Korkut Hikâyelerinde, halk arasındaki sözlerde belirtildiği gibi “Uyku, küçük ölümdür.” demek ister. İnsanoğluna her uyuyup uyandığında, ölümü hatırlatan uyku, hayatı sıfırlayıp yeniden başlama şansıdır. Ancak sağken/uyanırken bilincin eşliğinde duran, bilinç-bilinçaltı içerikleriyle bağını kesmeden yol alabilen kişi, kendiliğe ulaşabilir ve kurduğu bu kutsal bağ ile sonsuzluğu yakalayabilir.

İnsanoğlunun öteki dünya algısı, kabir hayatının nasıl olacağı düşüncesiyle başlar. Nasreddin Hoca da insanoğlunun ölüme dair kaygılarını tecrübe ederek âdeta bizi yansıtır:

“Bir gün Hoca kabristandan geçerken ayağı kayıp, eski bir kabrin içine düşer. Toz toprak olan elbisesini çıkarıp üstünü başını düzeltmeğe uğraşır. O anda hatırına gelir ki:

“Şurada kendimi ölü yerine koyayım, bakayım Münkir, Nekir gelir mi?” diyerek kabrin içine uzanıp, beklemeye başlar. Hoca bu hâlde iken ileride katircılar hayvanlarını sür’atle sürerek mezaristana doğru gelirler. Hoca, yüzlerce çan sesini, hayvan gürültüsünü, katırcı şamatasını birdenbire anlayamayarak:

“Eyyvah ne aksi zamana tesadüf ettim, kıyamet kopuyor.” diyerek şaşkınlıkla biraz öteki beri çabalayıp nihâyet mezardan yukarı çıkar, kaçmak ister. O esnâda tam katırlar da o hizaya tesadüf eylemişler. Hoca’nın böyle ale’l-acâyip bir kıyafetle mezardan fırlamasından katırlar ürkerek karma karışık olur, birbiri üstüne yığılırlar. Yükleri olan kâse, billûr, fincan, tabak paramparça olur. Katircılar da şaşırıp sopalarla Hoca’nın üzerine hücum ederler:

“Sen kimsin, burada ne ararsın?” derler. Hoca:

“Ehl-i ahretim, dünyayı seyre çıkmıştım.” der. Yobaz herifler:

“Dur, biz sana bir hoşça seyrân ettirelim.” diye Hoca’yı bir iyi döğüp başını, gözünü yarmışlar. Hoca, bin zahmet ve meşakkatle gece yarısı evine dönmüş. Karısı:

“Şimdiye kadar nerede kaldın?” diye sormuş. Nasreddin Hoca:

“Mezara düştüm, ölülere karıştım.” demiş.

Karısı:

“Öteki dünyada ne var, ne yok?” diye sorunca Hoca:

“*Fincancı katurlarını ürkütmezsen bir şey yoktur.*” demiş (Arslan-Paçacıoğlu, 1996: 55).

Fıkırada, kabristandan geçerken ayağı kayıp eski bir kabrin içine düşen Nasreddin Hoca, kendini ölü yerine koyup Münkir ve Nekir’in gelip gelmeyeceğini merak eder. Nasreddin Hoca fıkrada, doğumla başladığımız dünya hayatını kabir hayatıyla sürdürecektir olan insanın psikolojik hallerini resmeder. Böylece, Dedem Korkut’un belirttiği gibi; “*Gelimli gidimli dünya, son ucu ölümlü dünya*”da (Ergin, 1989: 198) çok geç kalmadan hayatlarımıza anlam kazandırmamız gerektiğini anlatır. Çünkü öteki dünyada Nasreddin Hoca’nın ifadesiyle “*Fincancı katurlarını ürkütmezsen bir şey yoktur.*”

Nasreddin Hoca, fıkralarında, günlük hayatımızın rüşvet yiyenlerini, bu dünyaya özgü zaman, mekân ve cismanilik bağlamında “öteki dünya”ya taşıyarak başkalaşmalarıyla da dalga geçer. Ölüme bakış açımızı bizleri güldürerek değiştirirken ironik bir dille alay ettiği insanları ahlâklı olmaya davet eder. Konu ile ilgili fıkra şöyledir:

Nasreddin Hoca ölünce onu mezara koyarlar. Halk dağıldıktan sonra Münkir ve Nekir gelip, ona sorular sormaya başlar. Nasreddin Hoca:

“Bir akçe verin de söyleyeyim.” der demez, bir topuz yer. Buna rağmen, vurdumduymaz bir şekilde:

“Hay canım, bir iş edin ki biri dahi gelsin.” der (Arslan-Paçacıoğlu, 1996: 150)

Fıkırada Nasreddin Hoca, günlük hayatımızın sıradan ve kendine yabancılaşmış insanların öteki dünyadan habersiz sürdürdükleri yaşamlarını, mekânın sonsuzluğuna taşıyıp canlandırırken ironinin sihirli dokunuşlarıyla eleştiride bulunur. Ölüm ile ulaşacağımız öte dünya, ilahî adaletin hâkim olduğu bir âlemdir. Adaletin keskin kılıcı olan ölüm, bu dünya yaşantısının bütün eksik ve yanlışlarını tersine çeviren ayna gibidir. Yalan dünyanın rüşvetle halledilen işlerine, gerçek âlemde yer yoktur. Nasreddin Hoca, sorgu sual meleklerine rüşvet karşılığında cevap vereceğini söylerken ve topuz yiyip “*Hay canım, bir iş edin ki biri dahi gelsin.*” derken, sosyal hayatın hızla artan rüşvet alma/verme hastalığını eleştirel bir şekilde gözler önüne serer. Fıkırada ayrıca, ölüm karşısında tek silahımız olan mizah ile içinde bulunulan duruma düşme ihtimalimiz kurgulanır. Böylece sığınağımız olan alay ve gülme ile ölüme meydan okuyarak ölüm karşısında durabilme gücümüzün sınırları aşılır.

Nasreddin Hoca, fıkralarında, öldükten sonra konaklayacağımız mekânın nasıl bir yer olduğu konusunu da ele alır. Konu ile ilgili fıkra şöyledir:

Nasreddin Hoca ile oğlu yolda giderken bir cenazeye rastlarlar. Kadının biri ölünün ardından şöyle ağıt yakar:

“Ah bir tanem, bir elin yağda, bir elin balda idi, yediğin önünde yemediğin ardında idi!.. Bütün bunları bıraktın şimdi tam takır kuru bakır bir yere gidiyorsun!”

Oğlu o sırada babası Nasreddin’i dürterek:

“Baba duydun mu? Cenazeyi bizim eve götürüyorlar.” der (Tokmakçıoğlu, 2004: 308).

Fıkra, cenaze sahibinin “bir elin yağda, bir elin balda idi, yediğin önünde yemediğin ardında idi.” şeklinde ardından seslendiği eşine, sahip olduğu nimetlerin bulunmadığı bir tükeniş mekânına göçünü vurgulaması, ölümün hafızalarımızdaki soğuk yüzüdür. Karanlık, tek başlılık, kaçmamak, kendinle ve yaptıklarınla baş başa kalıp hesaplaştığın mekân olarak kabir, korkutucu ve ürkütücüdür. Her ne kadar keşmekeşli, gel-gitli bir hayat yaşasak da halk arasında “Nal ile mih arasında” şeklinde tanımlanan kabir hayatı, insanoğlunun gitmek istemediği korkulu rüyasıdır. Fıkra, cenazenin götürüldüğü kabrin “tam takır, kuru bakır” ifadeleriyle tanımlanması, Nasreddin Hoca’nın oğluna, kendi evlerini çağırıştırır. Dünya hayatında pek çok nimetten yoksun bir evin, öteki dünya âlemindeki kabir ile eş değerde görülmesi, zıtlıkların oluşturduğu mizah olarak insanı güldürür. Kelimelerle yaratılan bu mizah aynı zamanda, öteki dünyanın bu dünyadan farkı yok düşüncesiyle, ölüm karşısında kişinin kendisini üstün kılmasını sağlar.

Ölüm, hesabını dahi yapmadan sevdiklerimizden ayrılış ve kırdığımız kişilerle barışma şansını sonsuza dek kaybederek dünya toprağından ani bir koparılıştır. Nasreddin Hoca, fıkralarında, insanoğlunun kendi arasında yaşadığı, ölümün dahi engel olamadığı kırgınlıkları fıkralarında söz konusu ederek anlamlı mesajlar verir. İki günlük dünyada kavgalarını ve küslüklerini dahi öteki dünyaya taşıyan insanları eleştirir. Konu ile ilgili fıkra şöyledir:

“Hoca, Sivrihisar’da hatip iken subaşı ile kavga eder. İttifak ol zaman subaşı ölür. Hoca’ya eydürler:

“Gel Efendi talkın eyle” derler. Hoca eydür:

“Yok, gayri kimse bulun benim ile kavgalıdır, benim sözümü dinlemez.” demiş (Duman, 2008: 202).

Nasreddin Hoca, ölüm ve öteki dünya algısına dair fıkralarında, ölüm korkusunu mizahla yenmeye çalışan insanı tanımlarken ona eğitici mesajlar vermeyi ihmal etmez. Mizah, düşünen insanın üretimi olup bazen güldürürken düşündürülen ve ders veren bazen de yaşam savaşında karşılaştığımız uyumsuzluklar, çelişkiler, olumsuzluklar karşısındaki saldırma ve savunma tepkilerimizi ironik bir şekilde ifade eden evrensel bir iletişim dilidir. Nasreddin Hoca, fıkralarında canlandırdığı “ana-baba, çocuk ve yetişkin” (Dökmen, 2003: 205)

rolleriyle kendimizi görmemizi sağlayarak yetişkin olabilmenin önemini vurgular. Fıkırada, Nasreddin Hoca'nın kendisiyle kavgalı bir şekilde öteki dünyaya göç eden subaşından “*Yok, gayri kimse bulun benim ile kavgalıdır, benim sözümü dinlemez!*” diyerek onun talkınını vermek istememesi, hayatlarımızın gerçeği görmekten uzak çocukça anlarını hatırlatır. “*Gönül yıkmak Kâbe yıkmak*” gibi olup fıkırada, bu boş dünyada kalıcı olanın sevgi, dostluk ve yardımlaşma olduğu vurgulanır. Nitekim ölüm, dargınlıkların sona ermesi gereken yeni bir başlangıç olup ne mevkiye olursa olsun insanoğlunu eşitleyerek aynı seviyedeki bir mekânda buluşturacaktır.

İslamiyet öncesi Türk inanışlarının yer aldığı Nasreddin Hoca fıkralarında baş aşağı gömme, ters âdeti, siyah giyme, vb. gibi defn törenlerinden, yas tutma geleneklerine kadar yer yer mitik kökene göndermeler yapılmaktadır. Konu ile ilgili fıkra şöyledir:

Hoca dostlarına:

“*Ben ölürsem*” demiş, “*Beni tepe üstü, diklemesine gömün!*”

Niye demişler:

“*Kıyamet kopunca dünyanın altı üstüne gelecek, o zaman da ben dosdoğru kalkarım!*” (Tokmakçıoğlu, 2004: 213).

“Mitler hep bir yaradılışa ilişkindir; herhangi bir şeyin nasıl varlık bulduğunu anlatır. Miti tanımakla, şeylerin ‘kökeni’ tanınır.” (Ateş, 2001: 13). Nasreddin Hoca, fıkralarında ölümü, mitolojik-sembolik anlamda “*baş aşağı insan*”, yeniden hayata dönüşü ise “*ayakları üzerinde insan*” göndergesini kullanarak ifade eder. Burada da yine zıtlıklar üzerine kurulu bir anlam sembolizmi bulunmaktadır. “Mitolojide ölüm veya ölü baş aşağı insan grafiğiyle sembolize edilmiştir.” (Ateş, 2001: 187). Baş aşağı gömülen insanın, kıyamet günü ayakları üzerine düşüşü, ironik bir ifadeyle ele alınırken mitolojinin, doğum ve yeniden yaratılışımıza dair yaşam merkezlerimizi etkileyen canlandırıcı gücünden faydalanılmıştır. Nasreddin Hoca, insan hayatının “ilk” ve “asıl” başlangıcı olan doğum ve ölümle gerçekleşen yeniden doğumunun insan bilincindeki gerçekliklerini, hafızada canlı tutabilmek için mitolojiye yer verir. “*Baş aşağı insan motifi*” aynı zamanda, İslamiyet Öncesi Türk inanışlarında “*tersine evren anlayışı*” ile ilgilidir. Bu inanışa göre öteki dünyada ırmaklar, kaynağına doğru akmaktadır. Defn törenlerinde ölü, güneş batarken gömülmektedir. Çünkü öteki dünyada güneş, daha yeni doğmaktadır. Mezara kırılarak bırakılan eşyalar, öteki dünyada kırılmamış hâlde bulunacaktır. Arkeologların çalışmaları, örneklerdeki “ters” anlayışını belgelemekte ve bu anlamda konuyu aydınlatmaktadır. “Urallarda, Ananino denen topluluğun mezarlarında (MÖ, 600-200 yıllarında) tüm toplumlar silahı sol yanında taşırken, silahların, örneğimizde hançerlerin, bedenin sağında bulunduğu görülmüştür.

Daha yakın bir zamanda, aynı şekilde kırılmış eşyalar cesetlerle birlikte gömülmüş olarak bulunmuştur.” (Roux, 1999: 183). Eski Türklerin ölüm ritüellerinde rastladığımız bu örnekler, Nasreddin Hoca'nın baş aşağı gömülme isteğiyle benzerdir. Burada Nasreddin Hoca'nın, ata kültüründeki “*tersine evren inancını*” mizahın eğlendiriciliği ardında bizlere hatırlatmak istediği düşünülebilir. “Geleneksel anlatımlar ve uygulamalar, mitlerin, efsanelerin, eski inançların kodlarını yeni kuşaklara aktarma görevini üstlenirler. Sözlü anlatıların kahramanları, kendi çağlarındaki toplumların modelleri olma özelliğine sahiptirler.” (Önal-Erten, 2013: 264). Nasreddin Hoca da fıkralarında mitik kökene göndermelerle kültürel kodların zihinlerde şifrelenerek nesilden nesile yaşatılması adına mücadele eder.

Uzun bir kış gününde yaşlılar toplanıp cennet cehennem konusunda sohbet ederken hepsi, cehennemin korkunç oluşundan, cennetin güzelliğinden söz ederler. O sırada Nasreddin Hoca içeri girer ve ellerini ayaklarını ısıtmaya çalışırken:

*“Boşuna iddialaşıyorsunuz. Eğer kıyamet günü bu kış günü gibi soğuk bir gün olacaksa hangi aptal cehenneme değil de cennete girer.”*der (Özkan, 1999: 145).

Fıkroda cehennemin yakıcı/cezalandırıcı olan olumsuzluğunu mizahla siliş, soğuk kış gününde ısıtan olumlu yönüne dikkat çeken Nasreddin Hoca, öteki dünya algısında cehennem korkusunu hafifletmemize yardımcı olur.

“Ölüme karşı duyulan akıldışı korkunun sebebi, yaşama konusunda başarısız olmaktır. Suçlu vicdanımızın, yaşamımızı boşa geçirdiğimiz, onu ve kapasitelerimizi üretken bir şekilde kullanma şansını kaçırdığımız için bizlere verdiği tepkidir.” (Fromm, 2005: 182). Başta Nasreddin Hoca olmak üzere toplumdaki diğer kişiler de ölümün ne olduğuna, ölüm haberi alındığında neler yapıldığına, hangi duaların okunduğuna dair ruhsal bir hazırlığın içinde kendisini buluverir. Konu ile ilgili fıkra şöyledir:

Bir gün Nasreddin Hoca'ya ölünce ya da ölüm haberi alınca okunan ‘İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn’ (Biz Allah içiniz ve sonunda O'na dönüp gideceğiz) âyetinin ne anlama geldiğini sorarlar. Rahmetli düşünür düşünür ve sonunda bildiği kadarıyla bu âyetin düğünlerde, derneklerde, şenliklerde pek okunmadığını söyler (Tokmakçioğlu, 2004: 131-132).

Nasreddin Hoca fıkroda, toplumun benliğini saran ölüm kaygısının psikolojik olarak insan ruhunu nasıl olumsuz yönde etkilediğini fark eder. Bu yüzden, âyetin doğrudan ölüm anında okunduğunu söylemek yerine düğün, dernek ve şenliklerde okunmadığını söyleyerek kaygının derecesini azaltmayı hedefler. Aynı kaygıyı kendisi de zaman zaman çeken Nasreddin Hoca, eğlence

kelimesinin uyandırdığı olumlu anlam ile ölümün acımasızlığını rahatça alaya alarak bu kaçınılmaz sona mizahî-trajik olarak yaklaşır.

Sevdiklerimizi kaybediş sonrası duyduğumuz üzüntü, geleneksel anlamda kültürümüzde “*akları çıkarıp karalar bağlama*” şeklinde ifade edilir. Konu ile ilgili fıkra şöyledir:

Bir gün Nasreddin Hoca siyah renkli elbiselerini giyip sokağa çıkar. Onu bu kıyafetiyle görenler merakla sorarlar:

“Hayırdır Hocam, bu ne kıyafet böyle?”

“Sen hiç böyle giyinmezdin!”

“N’oldu güzel yeşil cübbene?”

Hoca bakar ki sorular uzayıp gidecek ne yapsın, kısaca cevaplandırır:
“Sormayın, oğlumun babası öldü de onun yasını tutuyorum.” (Sakaoğlu, 2005: 119).

Fıkra, yas alâmeti olarak Nasreddin Hoca’nın yeşil elbiseyi çıkarıp siyah renkli bir elbise giydiği görülür. Yeşil elbise huzur, dinginlik ve muradın rengidir. “*Oğlumun babası öldü de onun yasını tutuyorum.*” şeklindeki ifadeleriyle siyahlara bürünen Nasreddin Hoca, bir anlamda, oğlu ile münakaşa sonrası kırıngınlığına, sevgi ve şefkate olan ihtiyacına gönderme yapar.

Nasreddin Hoca farklı bir fıkrasında, yas renginin siyah olduğunu şöyle ele alır:

Hoca’nın tavuğu kaybolmuş. Aramış, aramış bulamamış. Bir ufak siyah bez parçası alıp, kümesteki piliçlerden birinin boynuna geçirmiş. Sormuşlar:

“Bu nedir Hoca?”

“Anasının” demiş, “yasını tutuyor!” (Tokmakçioğlu, 2004: 199).

Söz konusu fıkra, Nasreddin Hoca, mizahın gücü ile âdetlerimizin nesilden nesile zevkle okunarak günümüze kadar taşınmasına hizmet eder.

Nasreddin Hoca fıkralarında, kabir, Münkir-Nekir, ahiret ehli olmak, kıyamet, cennet-cehennem, ölüm duası vb. gibi kavramlarla dünya ve öteki dünya algısını ele alır. Kısacık hayatlarımızda anlamlı bir şekilde yaşayıp ölümlerle yeniden doğabileceğimizi, mizahın ardından seslenerek okuyucuya/dinleyiciye ulaştırmaya çalışır.

2. Ölüm Kaygısı ve Korkusu

Hayat, son durağın ne zaman olacağını bilmeden yol alırken anlamlı yaşanabilmektir. Bunun için her anımızın tadını çıkararak bilinçli bir şekilde kendimizi sorgulayarak yaşarsak, bize düşen dinî görevleri yerine getirsek vb. gibi ölümden korkmamız için de bir sebep yoktur aslında... Aksi takdirde dünyaya ölümlerle alınmak üzere bırakılan insan, bilinmezliklerle dolu sona nasıl, nerede ve ne şekilde yakalanacağını düşündükçe kaygı ve korkuları artar.

Kişinin ölüm gününü bilerek yaşamaya çalışması belki de bu korku ve kaygıların en büyüğüdür. Her güne yaşamak umuduyla, ya ölürsem kaygısıyla devam etmek ruhsal denge açısından daha sağlıklıdır. “Kaygı, kişinin kendisini korkutan şeyi arzulasıdır, bir duygudaş karşıt doğallıktır (sympathetic antipathy); kaygı, bireyi sıkıca kavrayan yabancı bir güçtür ve insan kendisini ondan koparamaz ve koparmak da istemez; çünkü korkar, fakat korktuğu şeyi arzular.” (Kierkegaard, 2004: 22). Nasreddin Hoca fıkralarında, insanoğlunun son durağı olan “ölüm”, “kabir hayatı”, “kıyamet”, “öldüğümüzü nasıl anlarız?” vb. gibi konulardaki kaygı ve korkuları, mizahî açıdan ele alınarak mesajlar verilmiştir.

Başka kaynaklarda, başka tiplere bağlı olarak da anlatılan Nasreddin Hoca'nın şu fıkrasında Emir Timur, unuttuğunu sandığı fakat bilinçaltına atarak sürekli onunla yaşadığı ölüm kaygısını ve korkusunu, gördüğü rüya ile aşikâr kılar:

Emir Temur rüyasında düştüğünü görür ve rüya yorumcusunu çağırır. Rüya yorumcusu, Emir'in rüyasını yorumlar:

Doğrusunu söylemeden yapamayacağım. Sizin çocuklarınızın ve akrabalarınızın hepsi sizden önce ölecekler.”

Bu yoruma öfkelenen Timur, düş yorumcusunun asılmasını emreder. Daha sonra Hoca'yla karşılaşan Timur, bu düşünüyü Hoca'nın yormasını ister.

“Hoca Efendi, sen benim rüyamı yorumlayabilir misin? der.

Hoca Emir'i dinler, biraz düşündükten sonra:

“Rüyanız güzel... bu rüyaya göre bu dünyada siz, çocuklarınız ve akrabalarınızdan daha fazla yaşayacaksınız. Fakat, suçsuz yere öldürdüğünüz rüya yorumcusunun ruhu, size ömür boyu rahat vermeyebilir.” (Yakıcı, 1997: 141).

Emir Timur, ölüm korkusunun bilinçaltındaki baskısıyla tedirgin olarak uykuya dalar ve düştüğünü görür. “Ölüm, söylemlerle söylemi yadsıma arasındaki bir savaştır. Bu savaş sırasında ölüm olumsuz gücünü onaylar.” (Levinas, 2006: 18) Rüyasının olumsuzluklara işaret etmesi Timur'u ürkütür ve rüya tabircilerine rüyasını yorumlatır. Fıkroda Emir Timur, ilk rüya tabircisinin “Akrabalarınız ve çocuklarınız sizden önce ölecekler.” yorumuna, ölümün bir gün sıra kendisine geleceğini hatırlattığı için onun asılmasını emreder. Bu şekilde Timur, ölümden kaçıp onu ötelediğini sanır. Hâlbuki içinde sürekli olarak düşünmekten kendisini alıkoyamadığı, bir nevi arzuladığı ölüm kaygısı, rüyasında belirgin bir biçimde bilince çıkarılarak görünür kılınır. İkinci olarak Nasreddin Hoca rüyayı “Siz, akrabalarınız ve çocuklarınızdan daha fazla yaşayacaksınız.” şeklinde tabir eder. İlk rüya tabircisinin sözleriyle benzer olan bu ifadelerdeki tek fark, Nasreddin Hoca'nın ölüm kelimesini kullanmaması

ve dolaylı yollardan ölümden kaçışın mümkün olmadığını Timur'a iletmesidir. "Ölümlülüğün inkârı "var"lığı unutmaktır." (Tura, 2002: 119). Nitekim ayet-i kerime' de de belirtildiği gibi "*Her nefis, bir gün ölümü tadacaktır.*" Her ne kadar ölümden kaçmak istesek de aslında, hepimiz Timur gibi, ölümsüzlüğün mümkün olmadığını biliriz fakat bunu duymak yine de bizi rahatsız eder. Ölüm kelimesinin adını anmamak, bir anlamda ölümden kaçıştır. Kaçışın aksine pişmanlıklarımıza, hatalarımıza son verip yapıcı davranışlar edinmek ölüm korkusuyla baş edebilmenin tek yoludur.

Hayatın bütün çilesine rağmen hiçbirimiz ölmek istemeyiz. "*Ölsem de kurtulsam!*" desek bile hastalandığımızda dahi hemen ölümü hatırlayıp, çabucak iyileşmenin yollarını ararız. Nasreddin Hoca bu durumu şu fıkrasıyla anlatır:

Bir gün Hoca, balta ile ceviz kırarken bir ceviz sıçrar, uzağa gider. Hoca, onu arayıp bulamayınca:

"Bu dünyada ne hikmetler var? Sadece insan değil, ceviz bile ölmek istemiyor!" der (Özkan, 1999: 266).

Fıkra, insanın ölüme karşı olan korkusunu, ölümden kaçan ceviz ile benzeştiren Nasreddin Hoca, varlık ve yokluk arasındaki o ince çizgide nasıl dans ettiğimizi mizahla yakalayarak bizlere sunar. Saint Augustine, "*İnsanın gerçek benliği ancak ölümün karşısında doğar.*" der. İnancın derinliğini ifade eden bu sözler ayet-i kerime'de "*Nasıl yaşarsanız öyle ölürsünüz.*" şeklinde ifade edilir.

Nasreddin Hoca bir gün, hasta yatağında ziyaretçi kabul ederken ölüm kaygısını dile getirmeye çalışır:

İnsanlık hali, Nasreddin Hoca bir gün hastalanır. Eş dost, konu komşu onu ziyarete gelirler. Hem hâl hatır soracaklar, hem de geçmiş olsun diyeceklerdir.

"Geçmiş olsun Hocam."

"Neyin var Hocam?"

Hoca ziyaretçilerin hal hatır sormalarından memnundur; sorularına yine Hoca gibi cevap verir:

"Sormayın komşular, sapaşğlam ölüyorum." (Sakaoğlu, 2005: 133).

Ölümün kimi beğenip seçeceği bir muammadır. Ölüm, bazen genç, sağlıklı, bazen de yaşlı ve hastalıklı kimi beğenirse, onu acımasızca alıp beraberinde götürür. Fıkra, Nasreddin Hoca, hayatlarımızın bu ironik anını kelimelerle resmeder. Bedensel olarak sağlıklı olduğu hâlde bir anda yatağa bağımlı olarak hasta psikolojisini yaşayan Nasreddin Hoca, ölümü hatırlayarak sıranın kendisine geldiğini "*Sapaşğlam ölüyorum.*" sözleriyle ifade eder.

Bu dünyaya gelen her insan, “*Ne zaman öleceğiz?*”, “*Ölüm nasıl bir şeydir?*” sorularına cevaplar arar. Nasreddin Hoca da ölmüş adamın nasıl anlaşıldığını eşine ve arkadaşına sorarak merakını gidermeye çalışır. Konu ile ilgili fıkralardan birisi şöyledir:

“*Bir gün Hoca karısına:*

“*Ölmüş adam nasıl belli olur?*” diye sorar. Karısı da:

“*Eli, ayağı soğur, ondan bilinir.*” der. Bir gün zavallı Hoca, dağda odun keserken eli ayağı tutmayacak derecede üşümüştü.

“*Ben öldüm.*” diye kendisini bir ağacın dibine bırakıvermiş. O esnâda kurtlar, Hoca’nın eşeğine musallat olup yemeğe başlamışlar. Bîçâre Hoca, güçlkle olduğu yerden başını kaldıracak:

“*İyi buldunuz sahibi ölmüş eşeği!*” demiş (Arslan-Paçacıoğlu, 1996: 57).

Fıkra ilk olarak dikkatimizi çeken ölmüş insanın nasıl anlaşıldığına dair çekilen kaygılardır. İnsanoğlu, ölüm anında fiziksel olarak ne hissedeceğini, nasıl öleceğini sorgulayarak kaygısını azaltmaya çalışır. Nasreddin Hoca da, ölen insanın nasıl anlaşıldığını eşinin, “*Eli, ayağı soğur.*” sözleriyle kurgulamaya başlar. Halk arasında ölümü çağrıştıran fizyolojik belirtiler kişinin “*Bedeni soğumaya başlarsa, iştahı birdenbire açılırsa, bedeni sararır ya da morarır, bedeni şişerse vb. gibi*” şekillerde görülür (Örnek, 2014: 290). Bir gün odun kesmeye giden Nasreddin Hoca, eli ayağı soğuyup üşüyünce öldüğünü sanarak kendisini ağacın dibine bırakıverir. Ölüm her an bizimledir. Fiziksel olarak dünyadan ayrılışın zorluğunu düşünerek kaygı ve korkular yaşayan insanoğlu, nefisini öldürmediği sürece ölüp ölüp dirilmeye mahkûmdur. Fıkra ikinci olarak dikkatimizi çeken öldükten sonra sahip olduklarımıza ne olacağı kaygısıdır. Korumak zorunda olduğumuz şeyler/kişiler, hayat mücadelemiz yarım kaldığında savunmasız kalacaktır. Nasıl ki sahipsiz bir ev, bakım olmayınca yıkılır, Nasreddin Hoca’nın eşeği de sahipsiz kalınca kurtlara yem olur. Halk arasında bu tecrübeler “*Ölenin karısını, kalkanın yerini kaparlar!*” şeklinde ifade edilir.

Konu ile ilgili benzeri bir fıkra da şöyledir:

Hoca bir gün bir inandığına sormuş:

“*Bir adam ölünce hali ne olur?*” diye.

Adam:

“*Ne olacak*” demiş, “*Eli, ayağı donar, her yanı buz kesilir!*”

Aradan birkaç gün geçtikten sonra dağa odun kesmeye gitmiş. Kış vaktiymiş, bir tipi, bir bor derken eli ayağı soğuktan tutmaz olmuş, buz kesilmiş... Adamın lafı aklına gelince:

“Ben herhâlde öldüm!” diyerek boylu boyunca yere uzanmış... Beklemiş, beklemiş, bakmış ki bir şey olduğu yok, bari,” diye düşünmüş, “Kalkıp karıma haber vereyim, duyan konu komşu gelip benim cenazemi kaldırsın.”

Doğru eve gidip kapıyı açan karısına:

“Karı,” demiş. “Ben filan yerde öldüm, konu komşu, hısım akrabaya haber ver, gelip benim cenazemi kaldırsınlar.”

Dönüp, yere yattığı dağa gitmiş. Ardından karısı da bağırıp yedi mahalleyi birbirine katmış. Gürültüyü duyan koşup gelmiş. Bunun sebebinin ne olduğunu sorunca rahmetlinin karısı şu cevabı vermiş:

“Zavallı öldü!”

“Peki,” demişler. “Nerede, nasıl, kim verdi bu acı haberi?”

Kadın saf saf:

“Zavallının,” demiş. “Kimi kimsesi yoktu ki öldüğünü kendi ayağıyla gelip kendisi haber verdi!” (Tokmakçioğlu, 2004: 246-247).

Fıkırada, ölüm anında nerede ve ne durumda olacağımız, cansız bedenimizin sahihsiz ortada kalarak hayata veda etme ihtimalimiz farklı bir kaygımız olarak dikkatlere sunulur. Dağda eli ayağı buz kesilince öldüğünü sanan Nasreddin Hoca, cenazesinin ortada kalacağını sanıp eşine gidip yerini haber verir ve *“Ben filan yerde öldüm, konu komşu, hısım akrabaya haber ver, gelip benim cenazemi kaldırsınlar.”* diyerek kaygısını gidermeye çalışır. Fıkırada dikkatimizi çeken bir başka husus, Nasreddin Hoca'nın, ölüm olayının duyurulması, cenazenin kaldırılması hakkında bilgi vererek kültürümüzün taşıyıcılığını yapmasıdır. “Ölüm olayının duyurulmasının en doğal biçimi, ölenin geride bıraktıklarının ağlamalarıyla olur. Diğer duyuru şekilleri ise; ölü sahipleri ve komşular tarafından, camilerde sala verdirilerek, belediye ya da muhtarlık hoparlörlerinden ‘anons’ ettirilerek, telefon edilerek, telgraf çekilerek, gazetelere ilan verdirilerek, radyo ve televizyondan yararlanarak, facebook, instagram, whatsapp sayfalarından ulaşarak yapılmaktadır. Fıkırada Nasreddin Hoca'nın eşi, bağırarak yedi mahalleye ölüm olayını duyurur. Gürültüyü duyan gelir ve Hoca'nın vefatından haberdar olur. Nasreddin Hoca fıkırada, mizahın güldüren fakat düşündüren yönüyle insan hayatının ayrılmaz bir parçası olan ölüm olayına her an her yerde hazırlıklı olmamız gerektiğini hatırlatmak ister.

Kabir ehlinin yanından geçerken duyduğumuz korku ve kaygı, bir gün bu mekâna ait olacak olma duygusuyla daha da artar. Nasreddin Hoca'nın konu ile ilgili fıkrası şöyledir:

Hoca, mezarlıkta soyunup gömleğini temizlemeye başlamış. Derken anıztın kuvvetli bir rüzgâr çıkıp gömleğini uçurunca çırılçıplak kalmış. Düşmüş

gömleğin peşine... Gömleği yakalamak için koşan Nasrettin Hoca'yı bu hâlde gören süvariler hemen Hoca'nın yolunu kesip:

"Behey adam, demişler, hortlak gibi mezarlıkta koşuşup duruyorsun? Senin yüzünden az daha atlarımızdan aşağı yuvarlanacaktık! Hoca bakmış pa-buç pahalı, şöyle demiş:

"Oğullarım, benden ne istersiniz, ben ölüyüm, dünyayı terk etmiş bir kişiyim.... Öteki dünyayı kirletmeyeyim diye yola çıkmıştım, sonra da mezarıma girecektim, benim dünyalı kişilerle alışverişi yok..." Süvariler atlarını mahmuzladıkları gibi oradan uzaklaşmışlar (Tokmakçioğlu, 2004: 169).

Mezarlıktan geçmek veya ölü insan görmek bir gün sıranın bize de geleceğini düşündürür. Aslında mezarlıklar, bireyleşme yolculuklarımızda sık sık ziyaret edip kendine dönüşün yollarını bulabileceğimiz kutsal mekânlardır. Fıkralarda süvariler, kolayca can almalarına karşılık can verilmesi istendiğinde ölümden kaçmakta, ölümlere karışanların dünyalılarla konuşma çabasıyla ürkmektedir. Zamansız gelen ölümler, yapılan vedalar, hazırlıksız göçler, bize ölümün soğuk yüzü olarak görünmekte ve bizi korkutmaktadır. Bütün bu korkuların temelinde, ertelenen yarınları bıraktığımız eksikimizi tamamlayamadan bu dünyadan ayrılma düşüncesi yatmaktadır.

Ölüm, bir anlamda yeniden doğuştur. Fıkralarda Nasreddin Hoca, ölümle bağlantılı olarak, merkez simgeciliği üzerinde de durduğu görülür. Konu ile ilgili fıkra şöyledir:

Hoca bu, her şeyi bilecek ya... Bir gün 'Pat!' diye soruverirler:

"Hocam, söyle bakalım; dünyanın ortası neresidir?" O hiç beklemeden cevap verir:

"İşte burası, benim bulunduğum yer..."

Hazır bulunanlardan biri hemen itiraz eder:

"Aman Hocam, hiç öyle olur mu Allah aşkına?"

Gevezeleri susturduğundan emin olan Hoca, bir hamle daha yaparak cevabını pekiştirir:

"İnanmıyorsanız ölçüverin!" (Sakaoğlu, 2005: 68).

"Bireysel varlığın tek gerçekliği, tüm dünyasal varlığın toplu olumsuz merkezi olan, dünyanın merkezine devinimsel ve doğrudan olarak kutuplanmıştır. Kısacası, yaşamda içinden atılmış ve ölümden de içine düştüğümüz merkez. Çünkü bireysel varlığımızın olumlu oluşuyla, içinden atılmamız gereken olumsuz bir kutbumuzun olması gerekir. Ve bizim olumlu bireysel varlığımız parçalandığında ve öldüğümüzde, bizim hakiki bireysel çekim merkezimiz, dünyanın çekim merkezine yenik düşer." (Lawrence, 2004: 262). Nasreddin Hoca'nın, "şu anda benim bulunduğum yerdir." şeklinde ironik bir dille işaret

ettiği dünyanın merkezi, ölüme yenik düşen insanoğlunun yeraltındaki mekânıdır. Fıkranın farklı bir varyantında bu merkez Nasreddin Hoca'nın, "Eşeğimin ayağının bastığı yerdir." sözleriyle her canlının ayrı bir merkez oluşturduğuna işaret edilir. Yaşam ve ölüm adlı bu iki zıt kutbun düellosu/keşişme noktası, merkezin kutsal bir şekilde oluşumunu gerçekleştirir. Her varlığın yer ile göğün birleştiği dairesel bir alanda bulunduğu nokta, kendisi için bir yaşam merkezi oluşturur. Bu merkez, daireselliğe bağlı olarak dünyanın neresinden ölçülürse ölçülsün birbirine eşittir. Her ölüm, yeni bir doğumun başlangıç noktası olarak devir nazariyesini gerçekleştirecek ve mükemmel dengenin/ilahî adaletin merkezine işaret edecektir.

İnsanoğlunun bir diğer kaygısı, kıyametin ne zaman kopacağına dairdir. Konu ile ilgili fıkra şöyledir:

Sormuşlar Hoca'ya:

"Kıyamet ne zaman kopacak?" diye.

Bu kez Hoca sormuş:

"Hangi kıyamet?"

Aman Hoca, demişler, kaç kıyamet var ki?"

"İki kıyamet vardır," diye cevap vermiş, "Karım ölürse küçük, ben ölürsem büyük kıyamet kopar." demiş (Tokmakçioğlu, 2004: 189).

Fıkroda, insanoğlunun dünyanın sonu üzerine yaptığı kurgulamaların boş olduğu, neticede her insanın ölümünün bir nevî kıyameti ifade ettiği ironik olarak dile getirilir. Horace Walpole; "Yaşam düşünenler için bir komedi, hissedilenler içinse bir trajedidir." der (Goleman, 1995: 28). Nasreddin Hoca, eşinin ölümünün küçük kıyamet, kendi ölümünün ise büyük kıyamet olduğunu söyleyerek bizlere, komedi ağırlıklı bir trajedi yaşatır. Sertdemir, zahiri anlamda iki çeşit kıyameti şöyle yorumlar: "1. Kıyamet-i suğra (İnsanın kendi ölümü. Buna küçük kıyamet denir.) 2. Kıyamet-i Kübra (Tüm insanların öldükten sonra tekrar dirilecekleri gün, zaman. Buna da büyük kıyamet denir.) Fıkroda Nasreddin Hoca'nın öğüdü; kişinin kendi kıyameti kopmadan hazırlığını yapması yönündedir." (Sertdemir, 2017: 298). Nasreddin Hoca, eşinin ve kendisinin ölümünden hareketle küçük ve büyük kıyameti mizahın ardında hatırlatarak okuyucuyu bilinçlendirmek ister.

Benzeri bir fıkra şöyledir:

Bir gün Hoca'ya:

"Yahu Hoca, kıyamet ne zaman kopacak?" diye sorarlar.

Hoca da:

"Ninen kız, deden genç, delikanlı olduğu zaman kıyamet kopacak." diye cevap verir (Özkan, 1999: 137).

Nasreddin Hoca fıkrada, insanların geçmişten bugüne değiştirdikleri özden uzaklaşan yaşamları, gereksiz özentileri ve kendilerini tanınmaz hale getirdikleri giyim-kuşamlarıyla kıyametin haberciliğini yaptıklarını belirtir. Atalarımızın en büyük kaygı ve korkusu ahir zamana kalmaktır. Taberâni'nin belirttiğine göre “*Öyle bir zaman gelecek ki doğru söyleyenler yalanlanacak, yalancılar ise doğrulanacak. Güvenilir kimseler hain sayılacak, hâinlere güvenilecek. İnsanlardan şahitlik etmeleri istenmediği hâlde şahitlik edecekler, yemin etmeleri istenmediği hâlde yemin edecekler.*” (Taberâni, XXIII, s. 314) (www.egitimhane.com) Hatta ahir zamanda, haram ve helâlin birbirine karıştığı kazanç, haklı ile haksızı ayırt edememe, İslam’a aykırı giyim ve yaşayış tarzları vb. gibi alâmetler görülecektir. Bilge Nasreddin Hoca, mizahın eğlendirici ve düşündürücü yanıyla gerçeklikleri yüzümüze haykırarak hatalarımızı düzeltme gayreti göstermemizi ister.

Kıyamet konusuna dair bir diğer fıkra şöyledir:

Timurleng bir gün Hoca'ya:

“İnsanlar ne vakte kadar doğar, ölür?” diye sormuş. Hoca hemân:

“Cennet ile cehennem doluncaya kadar.” diye cevap verir (Arslan-Paçacıoğlu, 1996: 84).

Fıkra da Timur, Nasreddin Hoca'ya “*İnsanlar ne vakte kadar doğar, ölür?*” diye sorarken aslında, cesaret edemediği kıyamet gününü öğrenmeye çalışır. Nasreddin Hoca ise sorulan soruya “*Cennet ile cehennem doluncaya kadar.*” cevabını verir. Böylece, kâinatın matematiksel düzenine ve kıyametin, zaman süreci içerisindeki fark edilmeden hızla yaklaşan oluşumuna işaret eder.

Öteki boyuta geçtiğimiz bu son yolculukta bizi uğurlayanların da kaygıları vardır. Fıkra da, başına gelecekleri önceden gözlemleyen insanoğlu, kaygılarını Nasreddin Hoca'ya sorduğu sorularla gidermeye çalışır.

Sormuşlar Hoca'ya:

“Cenaze taşınırken tabutun ne tarafında bulunmalı; önünde mi, arkasında mı, sağında mı, solunda mı?” diye.

Hoca cevap vermiş:

“İçinde bulunmayın da nerede bulunursanız bulunun!” (Tokmakçıoğlu, 2004: 131).

Fıkra da Nasreddin Hoca, hayat ve ölüm arasındaki araf çizgisinde, “*Nasıl yaşadysak, öyle ölürüz.*” mesajını bizlere verir ve insan-ı kâmil olma yolculuğumuzu tamamlamamızı öğütler. “*Tabutun içinde bulunmayın da nerede bulunursanız bulunun!*” derken Nasreddin Hoca, insanın sağken ömrünün

kıymetini bilmesini, tabuta girdikten sonra kaçan trenin artık fayda etmeyeceğini belirtir.

Nasreddin Hoca fıkralarında atalarımızın uzun tecrübe ve gözlemlerinin eseri olan atasözlerinden “*buyurun er kişi niyetine cenaze namazına!*” sözüne yer verilerek başa gelen beklenmedik durumların ölümü çağrıştırmasına da değinilmiştir. Konu ile ilgili fıkra şöyledir:

Rahmetli bir gün Timur’un aleyhinde verip veriştiyormuş çevresini saran topluluğa. Derviş kılığındaki biri dayanamayıp:

“Hoca Efendi,” demiş. “Biraz fazla ileri gitmedin mi? O adam senin anlattığın kadar zalim, kötü kişi değildir.”

Hoca şüphelenip sormuş:

“Efendim, memleketiniz neresi?”

Derviş:

“Maveraünnehr!” demiş.

“Yâ mübârek adınız?”

“Emir Timur.”

Bunu duyan Hoca çevresindeki topluluğa dönerek:

“Ey cemaati müslimin,” demiş. “Buyurun er kişi niyetine cenaze namazına!” (Tokmakçioğlu, 2004: 260).

Fıkroda Nasreddin Hoca, Emir Timur’un aleyhinde konuşurken birdenbire onu karşısında görüp kaygılanır. Ölümünü kendi eliyle hazırlamanın verdiği kaygı ile; “*Buyurun, er kişi niyetine cenaze namazına!*” der. Ölümün kıyısına gidip gelen Nasreddin Hoca, bu söz ile hatasına razı olup onun kötü sonuçlarına da katlanacağını anlatmak ister.

Nasreddin Hoca fıkralarında, ölüm sonrası kabre konulan insanın, artık tek başına kaldığı evinde yaşayacağı anların en büyük korku ve kaygı olduğu anlatılmak istenir:

“Hoca, dostlarına vasiyet etmiş:

“Ölünce beni eski bir mezara gömün!”

“Niçin demişler?”

“Melekler gelince.” demiş. Kendilerine görmüyor musunuz? Derim, benim kabrim bile çökmüş, ben çoktan sorguya çekildim.” (Tokmakçioğlu, 2004: 166).

Fıkroda dikkatlere sunulan, kendisini akıyla üstün tutmaya çalışan âciz insanın ironik yaşamıdır. İnsanoğlunun, “*Ölümden sonraki hayat nasıldır?*”, “*Kabirde Münkir ve Nekir ile baş başa kalırsam ne yaparım?*” şeklindeki sorularına aradığı cevaplar, ölümden sonraki hayata dair kaygı ve korkularının

ifadesidir. Ağlayarak damlalar hâlinde toprağına düştüğümüz bu yokluk âleminde, ne zaman ve nasıl öz vatanımıza uğurlanacağımız şeklindeki düşünceler, hepimizin korku dolu trajik sonunu ilgilendirir. Nasreddin Hoca, hayatlarımızın bu tezatlarla dolu anını, insan aklının komik ve kaçış yollu ürettiği geçici çözüm önerileriyle mizahlaştırır. Münkir ve Nekir'in eski mezarı görüp kendisinden sorgu suali yapılmış diye hesap sorulmayacağını düşünen Nasreddin Hoca, ölümden kaçışın mümkün olmadığını bildiği hâlde ölümlüme açık alay eder. Çünkü sonuçta kazanan hep ölümlü olacaktır ve onunla iyi geçinmenin faydası da yoktur. Bu yüzden kendimizi ölümlüme karşı hazırlamak ve psikolojik olarak üstün kılmak en iyi çaredir.

Nasreddin Hoca, fıkralarında, ölümlüme nasıl bir şey olduğunu, ölümlüme kaçışın mümkün olup olmadığını, kabir azabını, insanoğlunun korku, kaygı ve mizah kavramlarıyla buluşturarak açıklar. Pişmanlıkların ve keşkelerin artık fayda etmediği, adaletin hüküm süreceği bu zamana gelmeden önce tedbir alınması gerektiğini hatırlatır.

3. Ölüm Kaygısından Kurtuluş Yolları

Ölümlüme kaçış mümkün olmadığına göre ölümlüme olumlu taraflarını düşünmek aslında ölümlüme korkusunu yenme, sevdiğini kaybedişin üzüntüsüyle baş etmenin en güzel yoludur. Halk arasında “*Ölümlüme kurtuluştur*”, “*Allah kurtarmış*”, “*Çekene de bakana da zor*”, “*İyi ki ölmüş*”, “*Allah sevdiği kulu yanına erken alır*”, “*Ölümlüme Allah'ın emri*” vb. gibi sözler, ölümlüme iyi/katlanılabılır taraflarını düşündürmekte, ölümlüme karşısında insanı güçlü kılmaktadır. Nasreddin Hoca fıkralarında da sıkıntıda olanın ölümlüme kurtulması, çeken hastanın ölümlüme şansının döndüğünün belirtilmesi vb. gibi örnekler ölümlüme gerçekliğini sevdirmeye açısından dikkate değerdir. Halk arasında yaşlılar kendilerinden bahsederken, “*Biz ikinci güneşiyiz.*” derler. “İkinci güneş” ibaresi, yaşlanan bedenlerin, ömürlerinin tükenişini belki de sona yaklaşmalarını çaresiz kabullenişlerinin bir ifadesidir. Kaçışı olmayacak bu sonun, akşam vaktinde batacak güneş ile özdeşleştirilmesi oldukça anlamlıdır.

“Ruh, kendi kendisiyle kaygı olarak ilişki kurar. Kaygı kendisinden uzaklaştı mı bu ilişkiyi kuramaz; kendisini, kendi dışında kaldığı sürece ele geçiremez.” (Kierkegaard, 2004: 36). Nasreddin Hoca da ölümlüme gerçeği düşünerek kendiliğimizi daha yakından tanımamız ve yolun sonunda geç bir pişmanlık yaşamamamız için ölümlüme, fıkralarında hatırlatmayı ihmal etmemiştir. Ne de olsa her sonda yeni bir başlangıç yatmaktadır. “Bizi aşkınlık problemiyle sarsıcı bir şekilde karşı karşıya bırakan ölümlümlüğümüzdür. Ölüm gündelik ve dünyevî değildir. Ölümde dünyevîliği aşan, bizi kozmik varlıkla ya da varlığımızın kozmik “ne”liğiyle yüz yüze getiren bir yön vardır.” (Tura, 2002: 116). Bu yüzden ölümlüme insanı derinden etkileyen “yok oluş” kaygısı

“hiç”liği, onu alışılmışlıktan uzak, kutsal ve bilinmeyen “öteki âlem” sonsuzluğuna ulaştırır.

Bir gün ölüm gelecek ve bu dünyadan bizi koparacaktır. Halkımız bunu “*Korkunun ecele faydası yok.*” şeklinde ifade eder. Nitekim ayet-i kerime’de de belirtildiği gibi “*Her nefis bir gün ölümü tadacaktır.*” Nasreddin Hoca, ölüm her aklıdan geçtiğinde sınırları gevşeyip kendinden geçer. Fakat ölüm anı yaklaştığında ölüme bakış açısı değişmeye başlar. Konu ile ilgili fıkra şöyledir:

“Nasreddin Hoca sağlığında ölümden pek korkar. Ölüm lafını bile etmezmiş. Fakat ölümüne sebep olan hastalıktan yatağa serilince telaş etmemiş. “İşte ölümüm yaklaştı,” diye paniğe kapılmamış. Son nefesine kadar çevresindekilerle gülüşüp şakalaşmış. Bu günlerde ziyaretine gelen bir ahbabı sormuş:

“Hoca Efendi, sen ölümden pek korkardın. Şimdi ise hiç aldırış etmiyor-sun, bunun sebebi nedir?”

Hoca yattığı yerden cevap vermiş:

“Evladım! Bizim telaşımız yatağa düşene kadardı. Şimdi olan oldu. Azrail kapıya dikildi. Ölümden kaçacak bir yer de yok. Öyleyse korkmak yerine ona alışmak gerekmez mi?” (Özçelik- Yeşilyurt, 2012: 62).

Fıkra, ölümün adını dahi anmayan Nasreddin Hoca, bir nevi onu kendisinden uzaklaştırmak ister. Halk arasında bu anlamda ölüm yerine farklı kelimelerin kullanıldığı görülür. “Ölümün soğuk ve korkutucu yönleri, zaman zaman güzel adlandırma dediğimiz terimlerle anlatılmıştır. Geçti, geçindi, uçtu, göçtü gibi güzel adlandırmalar yapılarak ölüm kelimesinin ürkütücü etkisi kırılmak istenmiştir.” (Yıldırım, 2017: 75). Ölümden kaçışın mümkün olmadığını gören Nasreddin Hoca, sonunda ölüme kendini alıştırmamanın bu korkuyu yenmede en etkili yol olduğunu belirtir.

Yukarıda ele aldığımız fıkranın farklı bir varyantı şöyledir:

Bir gün hastalanıp, yatağa düşen Nasreddin Hoca, artık ölümden korkmaya başlar. Halk, Nasreddin Hoca’nın bu durumuna oldukça şaşırınca o da: “Şimdi olanlar oldu. Azrail kapıya dikildi. Bundan böyle âhîret hazırlığını görelim. Son nefesimizde imanımızın kurtuluşu için çare bulalım.” der (Arslan-Paçacıoğlu, 1996: 148).

Fıkra, ölümden kaçışın mümkün olmadığı zaman, başa gelene rıza göstermekten başka çarenin olmadığı vurgulanır. “Ölüm kaçınılmaz olduğuna göre, sağduyu ona direnmenin saçma olacağını söyler.” (Steiner, 2006: 50) Bu yüzden Nasreddin Hoca, ancak korkularımızla yüzleşerek üstesinden gelebileceğimizi öğretmek ister. Fıkra, ayrıca, sahip olunan ameller eğer iyi ve

güzelse, kişinin öteki dünya yolculuğunun kolaylaşacağı hatırlatılarak her an hazırlık yapılması gerektiği vurgulanır.

Halk arasında “ölümü komşuya yollamak!” diye bir söz vardır. Ölüm, bazen bizi yakalamak için kovalayarak koşturan, sonunda yorgunluktan pençesine düşürüp soluklandıran bir durak, öteki dünyaya geçiş için bir eşiktir. “Bakana da çekene de zor!” diye ifade ettiğimiz anlar için ise ölüm, en büyük kurtuluştur. Konu ile ilgili Nasreddin Hoca'nın şu fıkrasını örnek olarak verebiliriz:

Nasreddin Hoca'nın evine bir hastayı getirip yatırırılar. Hastanın akrabaları gelip Hoca'ya, onun durumunu sorarlar. Hoca onlara:

“Hastanın durumu, bundan bir iki gün önce daha iyiydi. Şimdi şansını döndü, sanırım yarına kalmaz ölür!” diye cevap verir (Özkan, 1999: 229).

Nasreddin Hoca, hastanın iki gün önce iyi olduğunu söyleyip ardından artık şansının dönüp yarına kalmaz öleceğini söylemesi oldukça anlamlıdır. Bu dünyada yaşamının bedene yük olduğunu vurgulayan Nasreddin Hoca, ölüm ile beden kafesinden uçan ruhun, sonsuz huzura kavuşacağını ifade eder.

Ölüm, dermansız hastalıklara ve dertlere sahip olanlar için bir kurtuluştur. Hayat boyunca çektiğimiz sıkıntılardan ölecek kurtulmak ya da bu üzüntüye sebep olanların ölümü ile huzura kavuşmak insana, ölümün varlığını en çok arzulatan yanıdır. Konu ile ilgili fıkra şöyledir:

Hoca şehirdeyken kendisine “karın öldü” diyenlere:

“İyi ki ölüp kurtulmuş, nasıl olsa ben onu boşayacaktım!” der (Yakıcı, 1997: 144).

Nasreddin Hoca, eşinin kendisini boşadığını görseydi, daha çok üzüleceğini düşünerek ölümün onun için bir kurtuluş olduğunu söyler.

Benzeri bir fıkra şöyledir:

Nasreddin'in karısı yatakta aniden kendisini oraya buraya atmaya, ağlayıp inlemeye başlar. Uykusundan uyanan Nasreddin, karısını da uyandırıp sorar:

“Ne oldu karı, hasta mısın?”

“Korkulu bir rüya gördüm.”

“Hele anlat, rüyanda ne gördün?”

“Yüksek bir yerden düşüp öldüğümü gördüm. İnsanlar toplanıp beni mezarlığa götürdüler. Benim için mezar kazdılar, sonra da beni mezara koymak için harekete geçtiler. Tam bu sırada sen beni uyandırdın.”

Nasreddin alnına vurarak:

“*Meğer ben ne aptalmışım. Onu uyandırmak senin neyine lazımdı?*” der (Yakıcı, 1997: 144).

Fıkıradaki Nasreddin Hoca iki ayrı insan psikolojisine yer vererek ölümün farklı algılamaları ile ele alınmasını ister. Rüyasında ölümü tecrübe eden Nasreddin Hoca'nın eşi, tekrar hayata döndüğü için mutludur. Yaşam şansının olması ona, eksiklerini tamamlama fırsatı vermiştir. Fakat Nasreddin Hoca, eşi olmadan yaşamak istediği bir hayat hayalini kurup, bunun gerçekleşmesine kendisinin engel olmasından dolayı oldukça muzdariptir. Fıkıradaki bu mizahî olayın ardında verilmek istenen mesaj “*Hayatta olduğumuz her anın kıymetini bilerek şükretmek ve öteki dünyaya çalışmak!*” gerektiğidir. Uyku/rüya, kişiyi ölmeden önce ölüme hazırlayan önemli bir sınav yeridir. Yaşama ihtimallerimizi düşünüp, bilinç-bilinçaltı içeriklerimizi rüyada tecrübe ederek uyandırdığımızda tedbir alıp aynı duruma düşmemek için çaba sarf etmemizi sağlar. Bu anlamda bir eğitim merkezi olan rüyalar, son yolculuğa çıkmadan önce pişip olgunlaşmamızda önemli bir role sahiptir.

Nasreddin Hoca, fıkralarında, ölümün umut ışığı olarak yaşamlarımızda sağladığı sıkıntıdan kurtarma duygusuna da değinir. Konuya şu fıkrayı örnek verebiliriz:

Bir gün Nasreddin Hoca ile Timur bir anlaşma yaparlar. Peşin olarak ödenecek üç bin altın karşılığında Hoca, üç yıl içinde Timur'un eşeğine okuma öğretecektir. Dostları Hoca'ya:

“Ne yaptın? Üç yıl sonra kellen gidecek.” dediklerinde Hoca, umudun güvencesine sırtını dayayıp rahat rahat konuşur:

“Adam sende! Üç bin altın peşin! Üç yıl sonrası Allah kerim! O zamana kadar ya eşek ölür, ya Timur ölür, ya da ben ölürüm!” (Fuat, 2004: 212).

“Duygusal zekâ açısından umutlu olmak; kişinin zorlu engeller veya yenilgiler karşısında bunaltıcı kaygıya, teslimiyetçi bir tutuma ya da depresyona yenik düşmemesi anlamına gelir.” (Goleman, 1995: 115). Duygusal zekâ sahibi Nasreddin Hoca, uzun yıllara bel bağlayarak ve ölümün olumlu taraflarını düşünerek borç kaygısından kendisini kurtarmaya çalışır.

Benzeri bir fıkra şöyledir:

Zengin komşusuna epeyce borcu olan Nasreddin Hoca, hanımını çağırıp şöyle der:

“Şimdi komşuya git, Hoca öldü, de. Ölürken de komşum benim borç sendimi yırtsin. Yoksa öteki dünyada onun yakasına yapışırım.” şeklinde vasiyet ettiğimi söyle.” der.

Hanımı söylenileni yapar, komşusu gelip Hoca'nın ölüp ölmediğini anlamak için yere boylu boyunca uzanan Hoca'yı sarsar. Alacaklı, etrafındakilerin kızması üzerine borç senedini yırtmaya mecbur kalır. Hoca, o anda sıçrayıp ayağa kalkar ve:

“Ey Allah'ım sana binlerce şükürler olsun. Beni ecelden de, borçtan da kurtardın.” diye oynamaya başlar (Özkan, 1999: 89-90).

Fıkıradaki bela evine düşen her insanın maddi ve manevi sıkıntılarla geçirdiği ömründe en büyük kurtuluşun ölüm olduğu vurgulanır. Ölen kişinin borçlarının görmezden gelinmesi, maddenin gereksizliğini hatırlatmak, ölümün katılgının insanın kalbinde uyandırdığı merhamet hissini ve ölüm karşısındaki âcizliğini vurgulamak içindir. Nasreddin Hoca, ölümün Allah'ın bir nimeti olduğunu *“Ey Allah'ım sana binlerce şükürler olsun. Beni ecelden de, borçtan da kurtardın.”* sözleriyle anlatmaya çalışır. İnsanoğlu, ölümün ne zaman geleceğini bilmeden senaryosu aynı, oyuncularını farklı yaşam tiyatrosunda yol alırken ölüm korkusunu ancak onu kabullenerek yenebilir. Ölümü kabulleniş, bilinmezliğin sınırlarını hissettiğimizde gerçekleşir. “Freud, gerilimleri en düşük düzeyde tutmaya bizi iten süreklilik ilkesinin bizi, ölümü arzulamaya ittiğini de düşünüyor: Arzularını öldürmek, onları doyurma zahmetinden kurtulmaktır.” (Charrier, 2000: 40). “Borç yiğidin kamçısıdır.” Fıkıradaki mizahi açıdan ele alınan gerçekliklerin yumuşatılmaya çalışılması dikkati çekmektedir. Nasreddin Hoca, borcundan kaçan bir kişi olmaktan ziyade, ölüm karşısındaki trajik tutumunu bir anda ölümü kabullenişe dönüştürerek maddenin esaretinden kurtulabilmeyi, bedeninin isteklerini değil, ruhunun ihtiyacını karşılamasının önemini vurgulamak ister. “Ölüm, masumiyetin güvenliğidir.” (Tura, 2002: 59). Bedensel anlamda tükenerek maddeden kopan ruh, ölüm ile sonsuz huzura doğru yolculuğa çıkar.

Nasreddin Hoca'nın madde esaretinden kurtuluşun önemine dair farklı bir fıkrası şöyledir:

Nasreddin Hoca'nın bir koyunu varmış. Medresede kalan yaşlı öğrenciler Hoca'ya:

“İşitmedin mi? Yarın kıyamet kopacak! Haydi koyunu alıp kıra gidelim. Kesip yiyelim, ziyafet çekip eğlenelim” derler. Hoca da:

“Ya öyle mi? Çok iyi düşündünüz” der. Koyun kesilip, yüzüldükten sonra kazana konulup pişirilir. O esnada talebeler, kıyafetlerini çıkarıp oyuna başlar. Hoca, kıyafetleri toplayıp, ateşe atar. Talebeler kıyafetlerini aramaya başlayınca Hoca:

“Ben yemeği onları yakarak pişirdim” der. Talebeler:

“Mahvettin, sen ne yaptın böyle? Kıyafet yakılarak yemek pişirildiği nerede görülmüş?” Hoca der ki:

Bunun için neye üzülüyorsunuz? Yarın kıyamet kopacağına göre kıyafet ne işe yarar?” (Özkan, 1999: 142).

Dünyada yemek içmek, giyinmek vb. gibi bedensel arzularımızı doyurarak vakitlerimizi geçiriyoruz. Kıyamet koptuğunda ise sadece ruhsal yanımızla baş başa kalacağız. Nasreddin Hoca, kendisine yapılan şakayı, aynı türden ceza vererek karşındakine ödetirken bir taraftan da mizahın ardında *“Hiç ölmeyecekmiş gibi bu dünyaya yarın ölecekmiş gibi öteki dünyaya çalışınız!”* ayeti kerimesini hatırlatmak ister.

Ölüm, kişinin kendisine eziyet edenden, onun ölümüyle kurtulması ve içine attıklarını, ona söyleyemediklerini haykırarak ruhunu özgürlüğe kavuşturma şansıdır. Timur’un Nasreddin Hoca ile olan şu konuşması konuya örnek verilebilir:

“Timurlenk, bir gün Hoca’ya:

“Beni nasıl bilirsin?” diye sorar. Hoca:

“O sual şimdi sorulmaz” der. Timur:

“Ne vakit sorulur?” deyince Hoca:

“Cemaat tabutun başında el bağladığı zaman.” (Duman, 2008: 315).

Düşüncelerini haykırabilme insan için en büyük özgürlüktür. Nitekim atalarımızın da belirttiği gibi *“Acılar paylaşarak azalır, sevinçler paylaşarak artar.”* Fıkra, halkının konuşma özgürlüğünü elinden alan Timur’un *“Beni nasıl bilirsiniz?”* sorusuna Nasreddin Hoca, *“Cemaat tabutun başında el bağladığı zaman.”* şeklindeki ironik cevabıyla Timur’u uyanışa davet eder. Fıkra, herkesin bu dünyada ektiğine göre öteki dünyada onu biçeceğini hatırlatan Nasreddin Hoca, ölümün esaret altındaki kişilerin kurtuluşu için ilahi adalet olduğunu vurgular. Ölümün varlığı, çekilmez sanılan dertleri çekilebilir, katlanılmaz sanılan insanları katlanılabilir kılar. Hayata bakış açımızı değiştirip bizleri olgunlaştırır. Nasreddin Hoca, fıkra, *“Herşeyin sonu nasıl olsa ölüm/toprak olacak.”*, *“Bir gün mutlaka öleceğiz”* vb. gibi düşüncelerle sayılı günleri doldurmaya çalışan insanoğlunun, zıtlıklarla dolu hayatı anlamaya/anlamlandırmaya geç kalmaması için çaba harcar.

Sonuç

Cahit Sıtkı Tarancı ne güzel söylemiş: *“Neylersin ölüm herkesin başında/ Uyudun uyanamadin olacak/Kimbilir nerde, nasıl, kaç yaşında?/Bir namazlık saltanatın olacak/Taht misali o musalla taşında.”* Hayat, ölümün sessiz bir şekilde gelip bizi bu dünyadan koparmasıyla son bulacak ve her birimiz, yeni bir başlangıca doğru adım atacağız. İnsanoğlunun bu acımasız gidişatı hakkında kaygıları, korkuları, sakıncaları, inanış ve geleneksel uygulamaları yaşamalarımıza anlam kazandıran değerlerimizdir. Nasreddin Hoca, fıkralarında

değindiği ölüm, kıyamet, ölümden sonraki hayat, Münkir-Nekir, dünya, öteki dünya ve ölüm korkusundan kurtuluş yolları konularıyla insanoğlunun dünya-öteki dünya algısına dair yapıcı ve eğitici mesajlar verir. Ayrıca “yüce birey” Nasreddin Hoca, mizahın eğlendiriciliği ardında gelenek-göreneklerimizi, mitoloji ve halk inanışlarını hafızalarda güncelleyerek unutulmaktan kurtarmayı ve kendiliğe ulaşarak ideal insanlar olmamızı hedefler.

KAYNAKÇA

Arslan, Mehmet-Burhan Paçacıoğlu (1996); *Letâ'if-i Hoca Nasreddin*, (hızl.), Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas.

Ateş, Mehmet (2001), *Mitolojiler ve Semboller Anatanrıça ve Doğurganlık Sembolleri*, Akşiseda Matbaası, İstanbul.

Charrier, J. P. (2000); *Bilinçdışı ve İnsan*, (çev. Hüseyin Portakal), Cem Yayınevi, İstanbul.

Dökmen, Üstün (2003); *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

Duman, Mustafa (2008); *Nasreddin Hoca ve 1555 Fıkrası*, Heyamola Yayınları, İstanbul.

Ergin, Muharrem (1989); *Dede Korkut Kitabı- I/Giriş-Metin-Faksimile*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara.

Fuat, Memet (2004); *Nasreddin Hoca Fıkraları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Fromm, Erich (2005); *Kendini Savunan İnsan*, (çev. Devrim Doğan Yüzer), İlyayayınları, İzmir.

Goleman, Daniel (1995); *Duygusal Zekâ/Neden IQ'den Daha Önemlidir?*, (çev. Banu Seçkin Yüksel), Varlık/Bilim Yayınları, İstanbul.

Kierkegaard, Soren (2004); *Kaygı Kavramı/Dogmatik Kalıtsal Günah Sorunu Üzerine Psikolojik Açından Basit Bir Tartışma*, (çev. Vefa Taşdelen), Hece Yayınları, Ankara.

Lawrence, David Herbert (2004); *Ruhsal Çözümleme ve Bilinçdışının Doğaçlaması*, (çev. Erol Esençay), İlyayayınevi, İzmir.

Levinas, Emmanuel (2006); *Ölüm ve Zaman*, (çev. Nami Başer), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Önal, Mehmet Naci-Aşlı Erten (2013); “Türk Halk Kültüründe Öte Dünya Tasavvuru”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Semih Tezcan'a Armağan, c.13, Yıl:13, s. 261-292

Örnek, Sedat Veyis (2014); *Türk Halkbilimi*, Bilge Su Yayınları, Ankara.

Özçelik, Mustafa-Funda Koçer Yeşilyurt (2012); *Minyatürlerle Menâkıb-ı Hoca Nasreddin*, Akşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya.

Özkan, İsa (1999); *Huca Nasreddin Mezeclere (Nasreddin Hoca Fıkraları)*, Tika Yayınları, Ankara.

Roux, Jean-Paul (1999); *Altay Türklerinde Ölüm*, (çev. Aykut Kazancıgil), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.

Sakaoğlu, Saim (2005); *Nasreddin Hoca Fıkralarından Seçmeler*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Sertdemir, Nahit (2017); *Bir Mutasavvıf Gözüyle Nasreddin Hoca/Fıkraların Zahiri ve Tasavvufi İzahları*, Ensar Yayınları, İstanbul.

Steiner, Reinhard, (2006); “Ölüme Karşı Eliaz Canetti Örneği”, *Ölüm ve Felsefe*, İthaki Yayınları, 41-51.

- Tokmakçioğlu, Erdoğan (2004); *Bütün Yönleriyle Nasrettin Hoca*, Geçit Kitabevi, İstanbul.
- Tura, Saffet Murat (2002); *Şeyh ve Arzu*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Yakıcı, Ali (1997); “Türk Dünyasından Derlenen Nasreddin Hoca Fıkralarında Rüya Motifi”, *Uluslararası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri 24-26 Aralık 1996, İzmir*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, s. 139-148. (bk. Vilayet Guliyev, *Yirmi Üç Molla Nasreddin*, Azerbaycan Gençlik Neşriyatı, Bakü 1992.)
- Yıldırım, Ali (2017); “Türkü Sözlerindeki Metaforik Anlatım”, *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, S. 13, Eylül-Aralık, s. 71-82.
- <http://www.egitimhane.com/efendimiz-sav-uyariyor-ahir-zaman-belki-bu-zaman-erisim-tarihi-21.12.2017>